նրա ներքին հոգին՝ դաստիարակութեան եղանակին և ընթացքին, յիշողութիւններ գիմնազիայի մէջ պատահած այս կամ այն նշանաւոր անցքի մասին, ուսուցիչների բնաւորութիւնները և աշակերտական տեղեկութիւններ փոքրիկից այն բոլոր անձանց, որոնք որ և է կերպով մասնակցել են Լազարեան այդ ամենահին ուսումնարանական հիմնարկութեան կեանքին, որի պատերից դուրս են եկել Լազարեան գործիչներից շատերը։ Այդ տեղեկութիւնները խնդրում են հասցնել Ռուսերէն գիմնազիայի դիրեկտորին։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

ՂԶԼԱՐԻՑ պ. Աստուածատուր Աւանեանն խնդրում է մեզ տպել հետևեալը. «Անձնական անպարութեան պատճառով ես ստիպուեցայ հրաժարական տալ Թեմական վերատեսչի պաշտօնից, ուստի, յայտնելով այս մասին ի գիտութիւն հասարակութեան, խնդրում եմ ինձ պատասխանատու չը համարել Աստրախանի թեմի գործերի որ և իցէ վիճակի համար. խնդրեմ «Մշակի» առաջիկայ համարներից մինի մէջ այս երկտողը տպել։»

—

ԽՈՆԻՐԻՑ մեզ գրում են, որ փետրվարի 9-ին գիշերը Իգդիրի անյայտ աւազակները կողոպտել են գիւղի գրան եկեղեցին, գողացան գիւղացի բոլոր պատարագի ձեռագործները և գիւղացի գառնան սրբութիւնները։ Մի մարդ բանտարկուած, որի վրայ կասկած կայ և բանտարկուած է. Դատաստանական քննութիւնը շարունակւում է։

—

Կենդանիների հովանաւորութեան ԹԻՖԼԻՍԻ ընկերութիւնը ունենալու է փետրվարի 20-ին ընդհանուր ժողովի նիստ, Դիւզադատարանական ընկերութեան բնակարանում, երեկոյեան 7 ժամին։ Մուտքը ազատ է և ոչ անդամներին։ Անդամներին խնդրում են վճարել իրանց տարեկան անդամական վճարը։ Ժողովի դատողութեան առարկաները լինելու են. 1) Մասնաւոր հանդիպման աւազակների քննութիւնը. 2) Ընկերութեան հրատարակութիւնների նախագահները և նրանց տարածման մասին ձեռնտու միջոցների որոշելը. 3) Ընկերութեան անդամ պ. Ա. Մինէևի ընթերցանութիւնը։

—

Մեզ գրում են ԴԻՐԻԼՆՋԻՑ. «Յունվարի 25-ին անցաւ Մարիամեան օրիորդական դպրոցում կատարվեցաւ Ա. Մնացականեան ընթերցարանի բացման հանդէսը։ Ներկայ էին քաղաքացիներից շատերը։ Կարդացվեցան ճառեր և ընթերցարանի կանոնադրութիւնը, նոյնպէս և Շամախու Թեմական առաջնորդից Դիրլէնջի երիտասարդներին ուղղված նամակը, որով նա օրհնում է և քաջալերում է նրանց ձեռնարկութիւնը։ Ընթերցարանը այժմ ունի 50 անդամներ, 100 րուբլ դրամագլուխ և մօտ 200 հատոր գրքեր։ Այս տարի ընթերցարանը ստանում է 12 օրագիր և լրագիր, որոնցից եօթը հայերէն և հինգը ռուսերէն լեզուով։»

—

Մեզ գրում են ԱԽՏԱԼԻՆԻՑ. «Այս օրերս մեզանից մի քահանայ, որ թէ իր կրթութեամբ և թէ բարոյական կողմով մեր լաւ հոգևորականներից մինը կարող է համարուել, իսկ որանց թիւը շատ սակաւ է լինում, առնուած է անզգուշաբար քահանայական պաշտօնով մի այլ քաղաք, որովհետև նրա համար կեանքը Ախտալայում անտանելի է դարձել։ Մեր հայոց հասարակութիւնները փոքր առ փոքր սկսում են հասկանալ լաւ հոգևորականների կարևորութիւնը։»

—

ՄՈԶԴՈԿԻՑ մեզ գրում են որ նոր քաղաքագլխի ընտրութեան խնդիրը մեզ ... տեղացիներին շատ է զբաղեցնում։ Նա կարծես ծանր քար է դարձել նրանց համար, որի տակ նրանք ճնշւում, մաշվում են։ Թղթակիցը աւելացնում է. «Այդ լաւ նշան է, այդ ապացոյց է որ մեր քաղաքացիները թողնում են իրանց սովորական անտարբերութիւնը դէպի հասարակական գործերը, սկսում են քննադատել քաղաքագլխի գործունէութիւնը, որ քաղաքի ազգային գանձարանից տարեկան 1,500 րուբլ ռոճիկ ստանալով, տարվայ մեծ մասը իր պտուղներով է զբաղուել և ամենևին չէ հետևել քաղաքի գործերին։ Քաղաքի գործերը շատ խառն են չընորհիւ այդ քաղաքագլխի և ուղղութեան անգամների անփոյթութեան։ Մի և նոյն ժամանակ Մոզդոկը մարդ չունի, որին ընտրի քաղաքագլուխ։ Հին ա զ ն ա ւ ա ն ն ե ր ի տեսանելի կրակարանը արդէն յայտնի է, իսկ նոր մ ա ր դ կ ա ն ց ը առնել յայտնի չեն դեռ։»

—

Կիրակի, փետրվարի 15-ին, ԹԻՖԼԻՍԻ հայոց Թատրոնական խումբը տուեց Գալանի Թատրոնում առաւօտեան ներկայացումն երեխաների համար. խաղացին «Կախարդված արքեա» կոմեդիա և Սունդուկեանի «Էլի մէկ զոհ» պիեսայի երրորդ գործողութիւնը։ Նոյն օրը, երեկոյեան, Արծրունու Թատրոնում վրաց Թատրոնական խումբը, ներկայացրած Կիպլինգի բենեֆիսին, ներկայացրեց Սունդուկեանցի «Խաթաբալա» պիեսան։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՕՐԻՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐԸ

—

„Մշակի“ № 27-ի մէջ կարդացի մի նամակ Վանից գրուած, Ս. Բ. ստորագրութիւնով։ Գ. Նամակագիրը խօսելով այնտեղի Հայրենասէր ստուգ ընկ. վարժարանին և օրիորդական վարժարանների վրայ, կառաջարկէ որ առաւօտեան հօյեր մասնաւոր օգնութիւններ հասցնեն այդ ընկերութեան և Ս. Պօլսի „Միացեալ ընկերութիւնը“ կամ Ազգանուէր—Հայուհեաց ընկերութիւնն ալ մի լաւ վարժարան բանայ Վանի մէջ յատկապէս օրիորդաց համար։

Քանի որ այդ խնդիրը ամեն հայու ներկայացած է լրագրի միջոցով, ես ալ իմ կողմէս կուզեմ մի քանի նկատողութիւններ անել։ Սիբերիայի մէջ ազգային բարեգործական նպատակով այնչափ ընկերութիւններ կան որ Ռուսաստանի հայը նոցա անուններ միայ պահելու համար անգամ կը շփոթվի և եթէ ամեն ընկերութիւններ Սիբերիայի մէջ եղած նուիրատուութիւններով չը բաւականանան և Ռուսաստանի ալ դիմեն, գուցէ այդ պատճառ լինի դժգոհութեան և ի հարկէ հանգամանութեանց անյաջողութեան։ „Արարատեան“, „Դպրոցասիրաց-Արևելեան“ և „Կիլիկեան“ ընկերութեանց միանալու պատճառներէն մին ալ այս եղած է։ Աւտի, ես կը կարծեմ թէ յաւագոյն կը լինի որ Ս. Պօլսի „Միացեալ ընկերութիւնը“ իր հովանաւորութեան տակ առնէ Վանի Հայրենասէր ընկերութեան վարժարանը (ի հարկէ չը փոխելով Հայրենասէր ընկերութեան գոյութեան և հարկ եղածին չափ անկախութեանը) և մի քանի պայմաններով կապուելով նրա հետ, նիւթական և բարոյական օգնութիւններ հասցնէ այդ ընկերութեան։ Միացեալ ընկ. Վանի վարժարաններին մէջ պէտք է որ ընդունուին այնպիսի աշակերտներ, որք արդէն նախակրթարանի ընթացքը աւարտած լինեն։ Բայց որովհետև Վան քաղաքի ծխական նախակրթարանները յառաջդիմութեան մէջ չեն և Միացեալ ընկ. նախակրթարանաց ուսումնական յայտագրին չեն համապատասխաներ, անշուշտ այդ ծխական նախակրթարաններէ վարժարանաց աշակերտ ընդունուած ժամանակ՝ կը պատահին այնպիսի անյարմարութիւններ և դժուարութիւններ, որոց առջև վարժարանաց տեսչութիւնը ստիպեալ պիտի ստիպուի գիտնալ քանի որ Միացեալ ընկերութիւնը գիւղերու մէջ միայն իրեն յատուկ նախակրթարաններ ունի, բայց Վան քաղաքին մէջ չունի, թէև գիւղերէն զատ քաղաքէն ալ աշակերտ կընդունի վարժարանացը։ Եթէ Միացեալ ընկերութիւնը իր հովանաւորութեան տակ առնէ Վանի Հայրենասէր ընկերութեան վարժարանը, որ մի նախակրթարան է և ծաղկոց*) ալ ունի իր մէջ, այդ ժամանակ իր վարժարանացի պահանջներուն համեմատ աշակերտացուներ կրնայ պատրաստել քաղաքին մէջ և Հայրենասէր ընկերութեան հոյակապեան վարժարանն ալ օրինակ կը դառնայ քաղաքի ծխական նախակրթարաններուն։ Ինչպէս պարզ կերևի, այս կարգադրութենէն թէ Միացեալ ընկերութիւնը կօգտուի և թէ Հայրենասէր ընկերութիւնը որ Վանի նոր սերունդին յառաջընթացը խումբը եղած է։

Գալով օրիորդաց համար մի վարժարան բանալու խնդրին, ես կը կարծեմ որ, դէթ առ այժմ, աւելորդ է այդ. Նոր մեծ ծախքեր դնելու պէտք բացուին քանի որ մեր սովորական հին ծախքերը ծածկելու համար դեռ ապահովութիւն չունինք։ Նոյն այս քանի մէջ Ամերիկացւոց և Գերմանացւոց որբանոցին չը հետևենք և աւելի չը առաջ լինիլ ուզենք, քանի որ մեր նիւթական կարողութիւնը նոցա կարողութիւնէն այնքան տար է որ բաղդատութեան գնէն անգամ ծիծաղ կը շարժէ։ Ինչու. այդ հարուստ ազգեր իրենց մանչ և աղջիկ աշակերտներ մի և նոյն վարժարանի մէջ կրնան կրթել, բայց մենք պէտք է որ զատ համար առանձին առանձին վարժարաններ չինենք, զատ զատ ուսուցիչներ վարձենք, զատ զատ ծախքեր անենք և այլն։ Մի՞թէ պէտք է որ Եւրոպայ հարեմական գրութիւնը մեր վարժարաններուն մէջ անցամ մտնէ, մի՞թէ անհրաժեշտ է տղաները իրենց քոյր հասակէն հարեմական կեանքի վարժեցունելու։ Մեր կարծիքով, մի նախակրթական վարժարանի կառավարութիւնը հոյակապ պէտք է լինի և ոչ թէ խիստ պոլիցիական որ աւելի վատնելու յառաջ կը բերէ քան թէ օգուտ։ Մի՞թէ բնաւանց մէջ աղջիկ և մանչ զաւակները խառն չեն պահուիր և կրթուիր հօր խնամոց տակ։ Այս գրութեան օգուտները բազմակողմանի են. ոչ միայն նիւթական տեսակէտով (այսինքն ծախքը քիչ լինելով), այլ և բարոյական և մտաւորական տեսակէտներով։ Մանչ տղաները, բնազդաբար (ինստինկտ), աւելի ամօթ

*) Սիբերիայի հայոց վարժարանները կանենան ծ ա ղ կ ո ց, ուր կը մտնեն 4-էն մինչև 7 տարեկան մանուկներ, որք ընթերցանութեան սկզբունքներ կը սովրին համայնավարժական և ֆրեբելական մեթոդներով։ Այնտեղեան կը մտնեն ն ա խ ա կ ր թ ա ր ա ն, որոյ ընթացքն աւարտելէ յետոյ կը մտնեն ո ւ ս ո ւ մ ն ա ր ա ն։

է մի եկեղեցի Սեբաստացւոց նահատակ անունով։ Այս եկեղեցւոյ դրան վերևը մի լայն քարի վրա արձանագրութիւնն է հայոց հին երկաթագիր տառերով։ Եկեղեցւոյ ներսումը աջ և ձախ պատերի մէջ կան երկու մեծ կարմիր քարից սիւներ բոլոր պատի բարձրութեամբ։ Սիւների երեսին մեծ փորագրած խաչեր և խաչերի չորսիշ դարձեալ երկաթագիր հայոց տառերով արձանագրութիւններ։ Եկեղեցւոյ մօտ գտնվեց հայոց գերեզմանատուն։ Այս եկեղեցին սրբատեղի է գիւղացւոց համար, մասամբ էլ կասպացւոց համար, գլխաւորապէս գառնիի տանը (1)։

Հնախօսութի կողմերից դէպի արևելեան կողմը մէկ վերստ հեռաւորութեամբ ընկած լերան արևմտեան գաւառակի գլխին կայ նոյնպէս մի մատուռ, գեռ չքնութիւնը կանգուն. ունի շատ արձանագրութիւններ հայերէն երկաթագիր տառերով թէ իր վրա և թէ շրջապատող գերեզմանաքարերի վրա և կոչւում է Բեմին գագաթ. (տեղացիք կոչում են Թէմին-կիւմբէզ)։ Վերջիշեալ տեղերումն թէ բաց հարթերում և թէ խիտ անտառներում, որոնք հարուստ են հայերէն տառերով, գտնվում են շինուածքներ և գերեզմաններ հայոց. որանց բնակիչները 18-րդ դարու պարսից և լեռնականների արշաւանքներից նեղված՝ գաղթած են փոքրոց դէպի Գանձակ, Շամախի և Անդրկովկասի շատ տեղեր։ Եւ ոռոգինեան Աստաֆանդրի անգլի աւերութեան պատճառով գիւղացիք, ոչ թէ միայն իրանց անձն ու կայքն են պաշտպանած արշաւողներից, այլ նաև ստրկանաբարն են տուած թուշենց ցառերի շատ գիւղացիների, վաճառում և ազատում են բոլոր աւերված գիւղերի վերնաշենքերն և արտասանցիներին։ Աստաֆանդրոյ հոգևորական երկու քարէ հանք կայ, մէկից ջրաղացի քարեր են կտրում գիւղացիք և Անդրկովկասի շատ երկիրներ տանում ծախելու, միւսը կարմիր քար է, որը գործածվում էր հին ժամանակներում, այժմ անտառակոխ եղած է, և մի արծաթի հանք, որը մինչև Աղբերգանանից երկու ժամ հեռաւորութեամբ դէպի հիւսիս է մի մեծ լերան հնացում։ Այս միւսի հարաւային կողմից հինաց գործած մի անցք կայ, իսկ այժմ մի քանի յոյներ տասներորդ տարին է, կարծեմ, որ արծաթեան հողից բացել են և բանեցնում են։

Բէմին գագաթից, եթէ նայում ես դէպի արևմտահիւսիս, մի խոր ձորի միջով աչքից է գաղտնում Թառթառ կոչված գետը իր արծաթափայլ սառցատար ջրերով, որը անցնում է Հնձախոփի հիւսիսային կողմովը։ Այս գետը ի վեր բարձրանալով դէպի նրա ակունքը, Աստաֆանդրից մի օրվայ ճանապարհ հեռաւորութեամբ գետի աջ ափի վրա բարձրանում է մի ուռուցին բարձրութեամբ բարաձոյր։ Լայքին Դալեփայ անունով, այս բարաձոյրի գլուխը գետի միւս ափի վրա բարձրանում է խոհա վանքի շինութիւնը, որը շինված է նոյնս ճարտարապետի ձեռքով։ Նա ունի բաղդի միւս վանքերական շինվածքը և մեծամեծ գիրա հնաձոններ, և չը նայելով նրան չըրջապատող կիսախախրերի թուղթ ապականութեամբ, ինչպէս պատմում են, 150 տարուց ի վեր պահպանել է գեռ մինչև այս կանթուղինէի ուռուցին բարձրութեան գլխին մնացել մեծ խաչը։ Այս արձանագրութիւնները արդէն յայտնի են Ս. Ջալալեանի «Ճանապարհորդութեան» մէջ։ Հայ վանքը ունեցել է Թառթառ գետի երկարութեամբ երկու աջ ափի վրա շատ խոզովի այգիներ և շրջակայքում բնակված հայոց գիւղեր, բայց բոլորն էլ զոհ են գնացած լեռնականների արշաւանքին և մինչև այս սանդ են։ Հայերի տեղը բռնել է վրանաբնակ Թուրքերի Բոշանի կոչված ցեղը, որի պարապմունքն է մասամբ խաշնարածութիւն և գլխաւորապէս աւազակութիւն (բայց շրջակայ հայերին չեն դիպչի)։

Բացի այս բոլոր գրածներս՝ մեծաքանակ հնախօսը կարող է շատ հետաքրքրիր բաներ Մ... գիւղացիներից և նորանոր տեղեր գտնել վերոյիշեալ Ա. գիւղումը, որոնք կարող են ծածկած տալ նրա հնագիտական հետախուզութեանը։ Վերջացնելով վերջացնելով խօսքս, կը դարձնեմ, եթէ «Մշակի» յիշեալ լուրն արդարանայ, որ մեծապատիւ պրոֆեսորը սոսնց ուշադրութեան չը թողնէր վերոյիշեալ տեղեկութիւնները Դարաբաղում իր ճանապարհորդելու ժամանակ, լաւ համարելով անկայուն յայտնի անել, քան թէ յայտնին մոռացութեան մատնել։

(1) Այստեղ 500-ի չափ հողմեր ի միասին ստանում են Զառերը հին նահապետական ձևով. այսինքն, ոչ թէ միւս ուխտաւորների պէս ամեն մի ընտանիք իր առանձին սեղանն է նշանած տարով սաղանդարով, այլ բոլոր ուխտաւորների զոհերը խառնում են միմեանց, ընդհանուր սեղան են կազմում և սուտ ամբողջ ժամերգութիւնը վերջացնելուց յետոյ (միայն այն որն է գիւղից քահանայ գալիս) միշեցում ու երգեր էլ միշեցնելով ընկերին թէ մեզ է որքի տարին անխափան գամ կատարելը կամ խոսք խոսելը, նայում են համեստութեամբ բաղդերեան ի միասին։

Ա. Աղասեանց